

בחצי הלילה / רחלי שולמן

הצינה לופתת אותו, אולי זה רעד של פחד? הכל שחור סביב רק שריקה של תנשמת בודדת מפרה את הדממה הסמיכה, עלטה אופפת את כל היקום. הוא כאן במרומי העץ לבד ביער. מחדד את מבטו מדמה לראות את הבזקי האור של הפורעים המשולהבים. השלום לצביה לילדים? היש לו עוד משפחה? האם יזכו לשבת יחד בליל הסדר? איך ישרוד כאן לבדו את הלילה הנורא? מפני חיות רעות הוא מוגן כאן בין ענפי העץ אך החיים באלזס לימדו אותו שישנם בני אדם המסוכנים מכל חיה רעה.

*

פחד איום לופת אותה היא שומעת את קול הלמות הגרזנים מבחוץ, על מה מכה שם האויב? על שער הבית? מאחורי התנור הגדול שורר חום נעים רק היא רועדת כולה באימה, היא ולייצ'י שלה, היא מנסה לנסוך עידוד בבת התשע שלה אך עיניה הגדולות של לייצ'י שראו והבינו קצת יותר מידי נעוצות בה באימה. קול נשימותיהם של נפתלי הירץ ודוד שנרדמו לבסוף מעביר בה רטט של חרדה כה קטנים הם הילדים, חסרי ישע ונותנים בה אמון, האם ראויים הם לאמון הזה? היש בכוחם להציל את הילדים?

המהומות מתחזקות ולייצ'י מחבקת אותה בחוזקה ופורצת בבכי היא רוצה את אבא, רוצה שינסוך בה תחושת ביטחון. רק הבוקר יצא חנוך העניך שחרף כשרונותיו הברוכים נאלץ לעבוד הוא כרוכל סדקית, לקולמאר לסיבוב מכירות בין נשות המקום. הוא בוודאי לא הספיק להתרחק כשפרץ הפוגרום ועל כך היא איננה רוצה לחשוב כלל. האם פגש הוא באיכרים המתוסכלים? יהודי על אם הדרך הוא כסדין אדום בעיני ההמון המשתלח? האם תשוב עוד לראותו?

*

פליקס אחי האהוב

מה שלומך פינחס או פליקס כפי שמעדיף אתה? לילה שחור וארוך לפני, לילה מפחיד במרומי עץ. גדוש בתהיות וחששות לגורל משפחתי ולגורלי שלי. וכדי לשרוד את הלילה הזה מבלי שתיתרף עלי דעתי אני כותב לך, מסדר בראשי את כל עיקרי התקופה האחרונה והשלכותיה. מאז התחיל הכל ועד היום ואת מסקנתי הבלתי נמנעת, ומאחר ואני חושש שלא תהיה לי הזדמנות נוספת אני מעביר לך כאן את עיקרי הדברים. אז כידוע....

*

צביה מעולם לא חשבה שהיא נגועה במידת הקנאה אך כעת הכתה בה מכה זו במלוא עוצמתה, היא חשה קינאה כמעט עיוורת בגיסתה אווה הפריזאית שכרגע יושבת רגל על רגל בטרקלין ביתה, בפרנציסקה אחייניתה הנמה כעת את שנתה במיטת עץ מחופה בכילה. בגיסה פליקס הפקיד הנכבד – מקצוע שחנוך העניך יכול רק לחלום עליו, השב לביתו מעבודת יומו ובכל מה שמרכיב את חייהם נטולי תחושת העבדות.

בעוד יומיים יתקדש חג הפסח, צביה מוצאת את עצמה מתפללת שיזכו גם השנה להסב יחד כל המשפחה, כיצד יוכלו להרגיש את החרות אם בכל רגע יכול להגיע איכר צרפתי מתלהם ולפרוק בהם את תסכולו מצד הממשל החדש? כידוע, היהודים היו תמיד השעיר לעזאזל בכל סערה מדינית, כך היה תמיד, אך יש מקומות שעכשיו כבר לא. מקומות שהיהודים המתגוררים בהם זוכים להרגיש בני חורין.

"אמא" משיכת שרוול קוטעת את הרהוריה לרגע "אמא מה זה אמנצי... אמנצי..." "מה" היא מתנערת לפתע "איפה שמעת את המילה הזו?" המילה הנושאת מטען סמנטי כה רב "זה כתוב במכתב של פרנציסקה" מנופפת הילדה באיגרת שבידה "לקחתי אותו כדי לקרוא קצת, להעביר את הזמן שלא אדאג" היא מסבירה בבגרות בלתי אופיינית שנרכשה ביממה האחרונה "ואת יודעת מה עוד כתוב שם." מצטחקת לפתע הילדה עד כי נדמה שהפרעות היו רק חלום רע "היא כותבת שהיא למדה את זה בבית ספר, מה את אומרת אמא שמעת פעם על ילדים יהודים שהולכים לבית הספר?" "כך זה בפריז" מפטירה צביה בחמיצות המחזירה אותן לעיצומו של ליל הפחד "בפריז ובאזורים נוספים, הוענק שוויון זכויות ליהודים אחרי המהפכה הצרפתית, וכך הם יכולים ללמוד בבית הספר וליהנות משירותים נוספים. שוויון הזכויות הזה נקרא אמנציפציה, יהודי אלזס לא קבלו עליהם את האמנציפציה" לייצי שותקת לרגע כמעכלת וגל של רחמים גואה לפתע בליבה של צביה על ביתה, המסתתרת פה מאחורי התנור ורואה בעיני רוחה מרחבים אחרים.

*

הרבה אני חושב לאחרונה על מהות המושג 'בן חורין'. כידוע פסח בפתח ובהלכות החג דורשים כבר שלושים יום לפניו. וגם אני כיהודי בגולה תוהה כיצד ניתן להרגיש את תחושת החירות כשמוקפים מכל עבר באיכרים עוינים שאין בידם כל מניעה לרצוח נפש. מה חושב הינך פינחס אחי (טרם התרגלתי להשתמש בשם פליקס)? האם אתם שם בפריז מרגישים בני חורין? שוויון הזכויות והאמנציפציה שהוענקה לכם קרב את המושג הרחוק אל הלב

*

עיניה התכולות, הגדולות של לייצי נפערות באימה, מכיוון החצר נשמע צליל מובהק של פתיחת שער, צביה ממחרת לכסות אותה בשמיכת הצמר וחושבת בצער על ילדתה הפורחת הנאלצת להסתתר כאן כאחרונת הגנבים. היו לה את כל הנתונים לפרוח בצרפת, הכל בגלל סירוב הקהילה לקבל את האמנציפציה. אולי הלילה הנורא הזה יכריע? אולי אחריו נערוק לפריז לפתוח דף חדש במחיצת פליקס ומשפחתו, רק שיחזור כבר חנוך העניך בשלום...

דפיקה על דלת, "אני הולכת לפתוח, לייצי, הפורעים רק יגבירו את זעמם אם יצטרכו לפרוץ את הבית, אני הולכת לפתוח ואת תתפללי..." היא נחנקת בדבריה. מעולם לא הייתה הדרך אל הדלת אימתנית כל כך, צביה מגששת בעיוורון אחר הפתח, מדמה בנפשה לראות על המשקוף את דם קורבן הפסח של אבותיה במצרים וברעד היא פותחת את דלת העץ הכבדה.

זו אירנה, איזו הקלה! צביה חשה כיצד אוויר שב וממלא את ריאותיה. אירנה מן הבית שממול, שערות הקש הצהובות נופלות על עיניה "יוהן ראה את בעלך" היא גוללת מעט את האבן מעל ליבה

של צביה "יוהן חזר מקולמאר עם גוסטב העגלון ובדרך הם ראו את בעלך ביש המזל, האומלל התחנן לעזרה וגוסטב לקח אותו לכפר שלו, בינתיים מסוכן מידי להגיע לכאן, מיד כשהגיע יוהן עיין ויגע, המסכן הלך הרבה ברגל בגלל השינוי הבלתי צפוי, רצתי הנה לומר לך. הא, מה תאמרי על שכנה כמוני?" עיניה של אירנה נוצצות בחמדנות וצביה מבינה את הרמז "אין כמוך! אירנה, שכנה מסורה! אולי תיכנסי לטעום משהו או לשתות משהו חם לפני שתצאי ללילה החשוך?" "לא לא" עיניה של השכנה מתרוצצות בחוריהן "לא אכנס לכאן, וודאי לא בלילה שכזה, אבל את יודעת יוהן המסכן בטח ישמח להתכבד" כשיוצאת אירנה וצלחת פח מהבילה בידיה נופלת לייציי לזרועותיה ובוכה בכי של הקלה, אבא חי! והוא יבוא מחר ברצות הקל לבדוק את החמץ. "בואי אמא" היא מושכת בשרוולה בעליצות "בואי נגמור לנקות, נחביא עשרה פתיתים של לחם, נקלף תפוחי אדמה, בדיקת חמץ מחר ואחר כך שריפת חמץ וליל הסדר וחול המועד, אני כל כך מחכה לפסח" היא מסתחררת בריקוד ספונטני ובצמות סתורות במרכזו של החדר הגדול.

צביה מחייכת אליה אך חיוכה אינו נוגע בעיניה, הן רדופות. תשמח לה לייציי ותעלוף אך היא אינה מוצאת שום כח בתוכה כדי להתכונן כראוי לחג החירות. היאך תתפח כריות הסבה לחג החירות ומרגישה היא כלואה? כיצד תבריק כלי כסף לחג הגאולה ונושמת היא גלות? היתכן שתצלה ביצה זכר לקורבן חגיגה בעוד דמעות של צער בעיניה? כיצד תאמר לילדיה 'עבדים היינו' כשהם עדיין? שקט בחוץ, האספסוף חזר אל ביתו, להטביע פורקן ביין, רק קולות דעיכת אש רחוקים מרמזים על כך שאין מנוס מן הידיעה כי בכל דור ודור עומדים הם לכלות.

את שארית הלילה מעבירה צביה בין הכנת סעודת החג לבין ניקיון סופי של הבית בלב כבד וחסר שמחה. לייציי נרדמה זה מכבר וצביה מעבירה יד על לחיה של ילדתה שנולדה לגלות.

*

פליקס אחי

לילה רב תהפוכות עובר עלי. ניצלתי! אני בקולמאר, אצל עגלון מתושבי המקום, מחר בחסד הקל אצעד רגלי או אמצא לי כלי רכב שיוביל אותי הביתה. הרבה עבודה לפני לבדוק חמץ, לאפות מצות, להכין חרוסת והעבודה העיקרית והקשה ביותר לראות את עצמי כאילו יצאתי ממצרים. מה איתך, אחי היקר? איך מרגיש אתה את החירות במקום שהעניק לך שוויון זכויות, מוחשית יותר?

*

כעבור יומיים:

הריח השרוף החריד את צביה כהמשכו של חלום רע, מבועתת ניגשה היא לחלון אך מראהו של חנוך העניך ושני הבנים לצידו המשליכים אל המדורה שבפינת החצר את שיירי החמץ הזכיר לה כי יש להבות מסוג ידידותי יותר. בכבדות נשרכת היא מחדר לחדר. בעוד מספר שעות יתקדש חג החירות ומי יכניס גם גאולה לליבה השרוי במחשכי הגלות?

"...היו פרעות, צעקות וגרזנים, אני, נפתלי הידץ ודוד התחבאנו מאחורי התנור, רעדנו מפחד ואבא לא היה בבית..."

על שולחן העץ שבמבוא לבית היא מוצאת אותו, מכתב בכתב ידה העגול של לייצי. לייצי שאלמלא כוח הרצון שלה וכישורי ההוראה של אביה לא הייתה לומדת קרוא וכתוב לעולם. ומה היא כותבת לייצי שלה – ילדת הגלות? היא כותבת מכתב לפרנציסקה – בת דודתה, הילדה הרחוקה שבפריז השווייטית, היא מתארת לה בשפה קולחת את אירועי המפחידים של יום האתמול.

...בבוקר, כשאבא הגיע, עייף ומלוכלך, רצתי אליו, בוכה ומבוהלת וסיפרתי לו על המכתב ששלחת לי, קראתי אותו שם מאחורי התנור, המכתב שהמחיש לי כמה טוב בפריז. ואז הוא הושיב אותי על ברכיו, על מכנסיו היו עדיין שאריות ענפים וזרדים והוא אמר לי: "את יודעת, לייצי שלי, כבר הרבה זמן רציתי להסביר לך משהו חשוב ואני חושב שאעשה זאת עכשיו. בפריז, אין פרעות, מותר ליהודים כמעט הכל. מה את חושבת? טוב להם או לא?"

"בטח שטוב להם! הם חופשיים, משוחררים!"

"אבל אני אגלה לך משהו? גם שם בפריז העליזה הגויים שולטים בהם"

"שולטים?"

אבא חייך למול עיניי הנדהמות "כן, שולטים. כאן באלזס הגויים שולטים בהיבטים החיצוניים שלנו – ברכוש, במיסים, בכללים מגבילים ואפילו בפחד חיים קיומי. שם, בפריז, הגויים שולטים במנטליות ובאופי התרבות ובכל סגנון החיים. גם שם קשה לשמור על חיים יהודיים. אנחנו בגלות לייצי, ובגלות הגוי שולט בנו ואין זה משנה אם זה שלטון פיזי, רעיוני או נפשי. אבל אנו, בני העם היהודי, זכינו, אנחנו יודעים שהכל מושגח ואנו נמצאים במקום הטוב ביותר עבורנו ועבור מילוי תפקידנו. וכשאנו מרגישים זאת, אין כמונו בני חורין, במה שקורה בנו, בתוך תוכנו, אין לאף אחד בעולם יכולת לשלוט עלינו"

פרנציסקה, את מבינה מה אבא הסביר לי? פתאום הרגשתי שגדלתי. שהלילה הזה, החשוך מאחורי התנור, העניק לי מתנה - להרגיש ולהיות בת חורין אמיתית.

וצביה, מניחה אט אט את המכתב, מעבירה אצבעה על דמעה חדשה שנקוותה בשוליו ונפנית משם אל המטבח, עליה לשטוף את המרור, לגרש אותו גם מליבה. לשאוף חרות.